Geometrik Simgelerin Oluşumu: İdeografi

Murat Özgen Ayfer

Konumuzun anlatımına "ideografi" teriminin sözlük anlamıyla başlayalım.

Aslında bu pek ender kullanılan bir terimdir. Sözlük anlamı bakımından "düşünce (ya da kavram) çizimi" demektir. Kaynağı bir düşünsel eylemdir. Bu eylemin sonucunda ortaya bir ürün çıkar. Bu ise "ideogram" olarak anılır yani sözlük anlamı bakımından "düşünce (ya da kavram) yazımı".

İdeogramı şöyle tanımlarsak, belki daha iyi anlaşılır: Bir düşünce ya da kavramın harflerle değil, bir çizim ya da şekil ile belirtilmesi.

Dolayısıyla, ideogramın bir "grafik simge" olduğunu da söyleyebiliriz; doğada kendiliğinden var olmayan, genellikle bir nesne biçiminde görülmeyen, insanın birtakım düşünü ya da kavramları anlatabilmek amacıyla çizimle oluşturduğu bir simge.

Böyle denilince, şimdi elbette sizin zihninizde de birtakım geometrik şekiller, belki daha önce hiçbir yerde görülmemiş çizim tasarımları oluşuyor. Elbette öyle, çünkü ideogram doğada kendiliğinden olmayan, bir insan ürünü…

İdeogramlar çizimle oluşturulduğu için genellik iki boyutludur. Ancak özellikle istenirse üç boyutlu olarak da tasarlanabilirler.

Şimdi bu gibi simgelerin bazılarını, en basitinden başlayarak biraz daha karmaşık olanlarına doğru şöyle bir inceleyelim.

NOKTA

Grafik olarak en basit ideogram, hiç kuşkusuz "nokta"dır. Diğerlerinin başlangıcıdır ama iş bu simgenin yorumuna geldiğinde ayrıntılı ideogramların çoğundan daha karmaşık kavramlarla karşılaşabiliriz.

Nokta aslında o kadar küçüktür ki, gözle görülemez. Aşağıda, tam ortada bir nokta var. Fakat biz normal koşullar altında onun orada olduğunu göremiyoruz.

.

Burada bir noktanın bulunduğunu görebilmek için, onu bir grafik çizim olarak olduğundan daha büyük göstermemiz gerekiyor. İki kat büyütürsek görebiliriz:

.

Şimdi buna "İşte bu bir noktadır." diyebiliyoruz. Acaba öyle mi? Birkaç kat daha büyütürsek nasıl görünür acaba? Şöyle mi?

●

Yoksa şöyle mi?

■

Hatta belki şöyle:

✱

Şöyle de olamaz mı?

Şimdi bunların hapsini büyütüp yan yana koyalım:

Burada gördüğümüz şekillerin herhangi birine "nokta" diyebilir miyiz? Yoksa birinin içi dolu bir kare, diğerinin içi dolu bir daire, sonrakinin sekiz uçlu bir yıldız, sondakinin de amorf bir biçim olduğunu söylememiz daha mı doğru olur?

Nitekim kimileri, noktanın tanımını yaparken, "içi dolu bir küçük daire" diyor ama görüyoruz ki, öyle olmayabiliyor.. Nokta, tüm grafik çizimlerin başlangıcıdır; içi dolu herhangi bir başka geometrik biçim olamaz. Çünkü öyle bir grafik çizim iki boyutludur; nokta ise tek boyutlu bile değil, boyutsuzdur.

Bu "boyutsuzluk" ise, içinde bulunduğu ortamdaki iki boyutlu biçimlerin ölçülebilirlik düzeyine göredir.

Bir ideogramın bir harften farkı, anlamı ortaya konduğunda yani okunduğunda herhangi bir sesle anlatım bulmamasıdır.

Bu bakımdan nokta da bir ideogramdır hatta insanlık tarihindeki ideogramların en eskisi, en ilkeli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

İdeogramlar, Antik Mısır yazısında pek yaygın olarak yer almış, sonradan hiyerogliflerin kapsamında da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak nokta biçimindeki bir ideogramın Antik Mısır'daki kullanımı pek enderdir; yer yer bir kum tanesi ya da bir tohumu temsil etmek üzere kullanılmış olduğu görülür.

Yukarıdaki hiyeroglif örneğinde, çeşitli simgelerin arasında yer yer bağımsız noktalar da görülebiliyor.

✦ ✦ ✦

Bir ideogram olarak nokta, başlı başına olsun başka grafik düzenlemeler kapsamında olsun, ya diğerlerine oranla pek küçük bir şeyi ya da odaklanmayı göstermek, kimi zaman ise apayrı oluşu vurgulamak amacıyla kullanılır. Başlangıç ya da sonu belirtmek için kullanılması da söz konusu olabilir. Daha ileri ideogramlara geldiğimizde bunun örneklerini göreceğiz.

Ancak, başka figürler olmaksızın sadece noktayı göstermenin güçlüğü, onun aslında bir diğer ideogram ile birleştirilmesini gerektirmiştir. Şöyle:

⊙

Bu şekil, başlı başına bir başka ideogramdır. Niyete bağlı olarak, birçok simgesel anlama çekilebilir. O aşamaya geleceğiz. Ancak buradaki çember ya da daire, "nokta"yı belirgin bir biçimde göstermek için kullanılmaktadır.

Bu amaçla, ender de olsa daire yerine kare kullanıldığını da görebiliriz:

⊡

Noktayı elbette başka geometrik biçimlerin ortasına yerleştirmek de olanaklıdır ama bu sırf gösterim amacıyla pek yapılmaz. Nitekim şöyle çizimlerin amacı da noktayı göstermek değil, bir simgenin kapsamında noktanın da yer almakta oluşudur..

TEK BOYUTLU İDEOGRAM

Boyutsuzluktan tek boyuta geçiş, noktanın aynı yönde birbiri ardınca dizilmesiyle oluşturulur. Ortaya çıkan grafik, hiçbir eğriliği ya da kırıklığı olmayan düz çizgidir. Aşağıdaki gibi…

Fakat korkarım bunu da iyi göremiyorsunuz. Görebilmeniz için büyütmek gerek.

Dolayısıyla ortaya "ince çizgi" ve "kalın çizgi" diye iki kavram çıkıyor. Fakat asıl çizgi, ince olanından çok daha ince. Kullanımını sağlayabilmek için kalınlaştırıyoruz.

Yukarıda burada bir çizgi olarak görüyoruz ama aslında değil… Hatta belki aslında "çizgi" diye bir şey yok. Çizgi, birbirine yapışmış durumda çok sayıda noktadan oluşuyor. Bunu büyütülmüş olarak görelim:

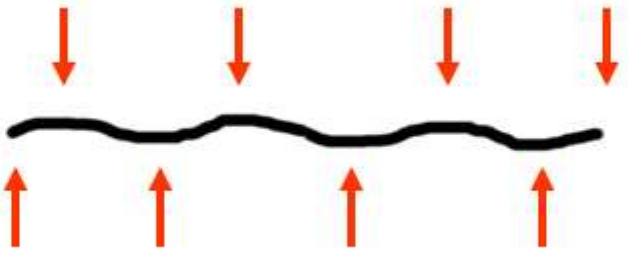
Nasıl oluyor da bu noktaların her biri böyle kesinlikle aynı doğrultuda art arda diziliyor ve ortaya bir düz çizgi çıkıyor?

Aslında "düz çizgi" diye de bir şey de yoktur; "eğri" vardır. Dolayısıyla tek boyutlu bir grafik çizimden söz edebilmek biraz zor. Bu, işi kolayı, anlaşılabilir olanı…

Uzunlamasına eğri bir çizgi, şöyle bir şeydir:

Bu ise, aslında, çok daha eğri olan bir çizginin, -yerçekimine göre yatay durumda olduğunda- düşeydeki yükselti ve çöküntülerinin üstten ve alttan basınçlanmasıyla oluşturulmuştur:

Sonunda ortaya "doğru çizgi" diyebileceğimiz ve tek boyutlu olarak nitelendirebileceğimiz bir çizgi çıkacaktır.

Eğri ve doğru, grafik anlamında olduğu kadar mecazî anlamda da kullanılır.

Onurlu ve dürüst bir kimse "doğru", kaypak ve art niyetli bir kimse ise "eğri"dir. Ancak acaba kesinlikle ve tam doğru olan, doğruluktan en küçük bir sapma bile göstermeyen bir insandan söz edebilir, böyle bir kişi gösterebilir miyiz?... Doğru olduğunu söylediğimiz kişi, ancak bizden daha az eğriliği olan ya da eğriliği varsa bile gözümüzü çekmeyen kişi değil midir?

Şimdi şu önceki eğri çizgiye bir kez daha bakalım.

Tam düz değil; hâlâ eğri büğrülükleri var ama büyük ölçüde azaltılmış… Tıpkı bir insanın eğriliklerine neden olan olumsuz bireysel niteliklerini yer yer bastırması, giderek daha doğru bir insan olmaya çalışması gibi…

Ancak bu bağlamda ölçülü olmak da gerekir. Ölçüyü kaçırıp fazla basınç uygularsak, denge kaçırılabilir ve Bu durumda "kırılma" oluşabilir.

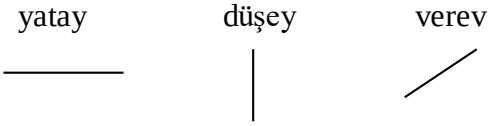

Dolayısıyla, "düz çizgi" sadece bir tasarım, bir varsayım, bir kabul, bir ideal olacaktır.

Bunu unutmayalım ama gerek doğada gerek çizimde tam bir düz çizgi varmış gibi bununla bağlantılı incelememizi sürdürelim.

✦ ✦ ✦

Düz çizgi ya da hat da bir ideogramdır. Göze geliş tarzı bakımından bunun üç ayrı biçiminden söz edebiliriz:

Aslında her çizgi, yatay ve düşey yönlerle bir açısı olduğu için "verev" (eğik ya da diyagonal) olarak adlandırdığımız çizgidir. Nasıl aslında "tam bir düz çizgi" yoksa, tam yatay ve tam düşey çizgi de yoktur. Bunlar, verev çizginin eğiklik açısı görülemeyecek, ölçülemeyecek kadar küçüldüğünde oluşur.

Buna karşın, bir ideogram oluşturmak bakımından yatay ve düşey çizgiden söz etmek, verev çizgiyi ise ayrı bir yere koymak işimize gelir.

Bir sonraki aşamaya geçmeden önce, çizginin kalınlığından da söz etmeliyiz.

Nokta aslında boyutsuz olduğu için, düz bir çizginin uzunluğu vardır ama kalınlığı yoktur. Buna karşın bir grafik çizimde çizgiye belli bir kalınlık verilir. Bunun amacı onun istenilen yoğunlukta görülebilmesi içindir. Hatta değişik kalınlıkta çizgiler bir arada kullanılınca, kalın çizgilerin daha önemli ya da öncelikli olduğu, incelerin ise daha düşük düzeyde önem taşıdığı söylenebilir. Bu özellikler, karmaşık ideogramların oluşturulmasında da kullanılır.

DÜZ ÇİZGİNİN İDEOGRAM OLARAK KULLANIMI

Önce tek başına çizgilerin hangi amaçlarla, ne gibi kavramları yansıtmak için kullanıldığına yani çizginin nasıl bir ideogram olabildiğine bakalım.

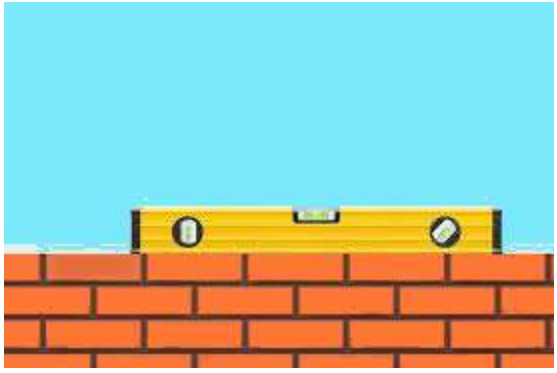
Birisinin eline bir kağıt ile kalem verip, bir düz çizgi çizmesini söyleyecek olursanız, büyük olasılıkla çizeceği çizgi, kendi duruşuna göre yatay olacaktır. Bunun nedeni, insanın kendisini sanki bir yatay düzlem üzerindeymiş gibi duyumsamasıdır. (Ancak özellikle solakların kimi zaman dikey çizdiği de oluyor.)

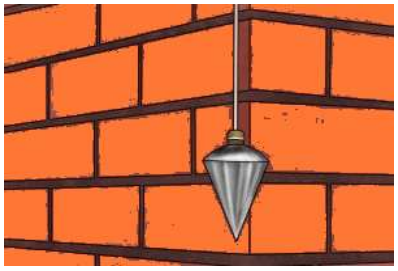
Nitekim yatay çizgi, insanın ayaklarının üzerinde durduğu düzlüğü, "yer" kavramını, durağan ve edilgin (pasif) oluşu, fiziksel anlamda negatifi, ortaya herhangi bir şey konulmamışlığı, bir bakıma dişiliği, olanla yetinmeyi simgeler.

Önemli bir not: Burada herhangi bir tümceyi "simgeler" diye bitiriyorsak, sakın bunun hep ve kesinlikle öyle olduğu, başka türlü olamayacağı anlamında almayın. Bu bir kolaylıktır. Belki her biri için "genellikle …. simgelediği benimsenir" demek daha doğru olur.

Düşey çizgi de elbette tüm bunların karşıtını temsil eder. İnsanın yükselişini, dolayısıyla "gök" kavramını, bireyselliği, devingen ve etkin (aktif) oluşu, fiziksel anlamda pozitifi, bir şey oluşturmayı, dolayısıyla güç ve otoriteyi, erkekliği, alt ve üst arasındaki bağlantıyı, arayış ve ilerlemeyi simgeler.

Böyle olunca, düşey çizginin yatay çizgiye oranla ve onunla diyalektik bir ilişki içinde daha üstün kavramları simgelediğini görürüz. Nitekim bu nedenle bazı disiplinlerde simgesel olarak hiçbir zaman "düşey hattan yatay hata geçiş" diye bir eylemden söz edilmez ama "yatay hattan düşey hata geçiş" eylemi üzerinde özenle durulur. Bunun yansıtılışı bir taş ya da tuğla duvarın örülüşünde belirgin olarak ortaya çıkar: Taşlar ya da tuğlalar önce yan yana dizilir; yatay düzlemde oldukları düzeç (terazi ya da tesviye ile belirlenir; sonra sırayla üst sıralara geçilir ve sonunda örülmüş duvarın düşey düzlemde olduğu da şakul ile ya da bu kez düzeci diklemesine kullanarak ölçümlenir.

Bu işler, duvar yükseldikçe her aşamada yinelenir.

Verev çizginin ise, yatay ve düşey çizgiler gibi yalın, belirgin bir anlamı yoktur. Bir ideogram olarak kullanımı, olmamışlığı, oturmamışlığı, kararsızlığı, uygunsuzluğu, belirsizliği niteler. Bu anlamları da yatay ve düşey çizgilere verilmekte olan simgesel anlamlardan ileri gelir. Nitekim bu bağlamda birçok ideogramın bir öğesi olarak kullanılır.

Düşey çizgi, aynı zamanda "bir" sözcüğüyle dile getirilen kavramları da simgeler. Aslında bir rakam olarak bir, küçük bir düşey çizgi biçimindedir; yazıda bunun altına bir taban yapılışı, yatay çizgiyle bağlantısını gösterir. Tepesine bir kuyruk takılışı ise yukarıya doğru uzantının sonsuz olmadığını, belli bir aşamada sona erdiğini göstermek içindir.

1

İdeogramlarda, çizgilerin kalınlık ve uzunlukları da belli bir düşünceyi yansıtmak, birinin ötekine oranla farklılığını, önem derecesini vurgulamak üzere kullanılır. Nitekim bunu bir sayısının olağan yazılışında da görürüz. Nitekim burada düşeyin yataya oranla daha ağırlıkta olduğu bir örnek görüyoruz. Elbette bunun tersini yapmak da olanaklıdır. Bu ise ideograma farklı bir anlam yerleştirir.

1

"Bir" elin işaret parmağının tek başına düşey duruşudur. Romen rakamlarının başlangıçtaki çıkışı da bundan alınmadır.

Fakat bunun daha güçlüsünü isterseniz, başparmağı kullanmak gerekir.

Zaten el işaretleriyle de birçok kavram yansıtılır. Buna kollar, gözler, mimikler de katılabilir. Nitekim buna genelde "beden dili" de denir. Sözden ve yazıdan çok daha evrensel bir nitelik taşıyan beden dili de simgelerden oluşur ve başlı başına bir diğer inceleme konusudur.

Bu ve benzerlerinden birçoğu birer grafik simge olarak da biçimlendirilmiş, hem evrensel olarak hem çeşitli kültürlerde kendilerine özgü tarzda kullanılmış ve kullanılmaktadır.

MATEMATİKSEL DÜŞÜNCE

Matematiksel düşüncede kısa bir yatay hat, simgesel anlamının doğal sonucu olarak "negatif" ya da "eksi" kavramını yansıtırken, bunun karşıtı olan "pozitif" ya da "artı" kavramı salt düşey hat ile değil, öncekinin üzerine yerleşmesi biçiminde gösterilir. Belki de bu, yatay hattın düşey hata oranla tek üstünlüğüdür; bu bağlamda düşey hat, yatay hat ile birlikte gösterilmeye gereksinme duyar.

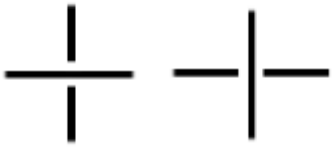
Her iki kolu eşit bir düşey ve bir yatay hattan oluşan bu ideogram, matematiksel düşüncenin yanı sıra, simgesel bakımdan birçok anlama çekilebilir.

Ancak oraya gelmeden önce şunu da belirtmeliyiz: Bu şekil, bir ideogram olmadığı zaman, "nokta"yı daha doğrusu "noktanın yeri"ni belirtmek amacıyla da kullanılır. Kimi zaman bu yetersiz bulunup, bir daire ile de desteklenir.

Artı'da, düşey ile yatay üst üstedir ama burada hangisinin altta, hangisinin üstte olduğu hem belli değildir hem de bunun önemi yoktur. Eğer bunun da belirtilmesi özellikle gerekiyorsa, yani ideogram biri altta diğeri üstte olan iki çizgiden oluşuyorsa, burada bir buluşma ya da kesişme olmuyor, iki çizgi birbirine değmeden geçiyor demektir. Dolayısıyla ortaya üçüncü boyut çıkmıştır. Bunun çiziminde, bir tasarımsal derinlik oluşturmak gerekir. Bu ise bizim konumuzun dışında… Bu çalışmada biz sadece iki boyutlu ideogramları inceleyeceğiz.

Bununla birlikte böyle bir durumu göstermekten de geri kalmayalım.

Böyle bir durumda, üstte olan hattın, altta olana oranla bir üstünlüğünü ya da önem farkını belirtmekte olduğu söylenebilir. (Bu çizimlerde ayrı ayrı uzun ve kısa hatlar olmadığını, düşey ve yatay hatların eşit olduğunu yani üç boyutlu bir oluşum düşünmek gerekiyor.

Şu + biçimindeki grafik, tarih boyunca birçok kültürde, yer yer farklı kavramları simgeleyen bir ideogram olarak kullanılmıştır. Kimi yerde "yok" kavramına karşıt olmak üzere "var", bu düşünceden hareketle kimi yerde "madde" (özdek) ya da "fiziksel varlık", kiminde "tanrı", özellikle de "evreni oluşturan dört öğe"… Ancak bazı felsefelerde dört değil, beş öğe söz konusu olunca, bu ideogramın bir de şöyle açılımı söz konusu olur:

Özellikle ikinci figüre bakınca, noktanın "öğe" anlamına gelmek üzere kullanıldığı da ortaya çıkar. Aslında burada o beş noktanın kullanılması zorunlu değildir; + biçimindeki bir figür yeterlidir; gerisi insanın zihninde oluşur. Ancak bu zihinsel oluşum için, öyle düşünmenin gereği vardır.

HAÇ VE HIRİSTİYANLIK

Bir başka bakış açısından, + biçimindeki ideogramın yatay kolu "madde" ya da "özdek" kavramını, düşey kolu ise "ruh" ya da "tin" kavramını temsil eder. Böylece bu ideogram, madde ile ruhun, iki karşıt nitelik taşımalarına karşın ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgular.

Nitekim bu yorum Hıristiyanlıkta çok kullanılmış, bu yüzden halkının çoğunluğu Hıristiyan olan ülkelerin kimisinin bayrağında bu tür haça bir amblem olarak yer verilmiştir.

Bunun biraz daha süslemeli olanları da vardır. Örneğin en basitinden şöyle:

Böyle bir figürü betimlemek için, Türkiye'de biraz yadırganmakla birlikte "haç" terimini kullanmaktan çekinmeyelim. Bunun Latincesi "crux" şeklinde yazılır ve tek bir biçimi değil, birçok çaprazı içerir. Bu figürün Hıristiyanlıkta çok kullanılmış olması, onun ille de Hıristiyan dinine özgü bir simge olduğunu göstermez.

İkili oluşumlarda, gerek fiziksel bilimler gerek felsefede bu işaret hep "pozitif" anlamındadır.

Biz bu figürü öncelikle "artı" kavramında alırız ama bunun matematikte kullanımının ancak 16. yüzyılda başladığını da bilmeliyiz. Yazıda + bundan önce de "iki şeyi birleştiren" anlamında kullanılırdı ve bu bilimin yanı sıra düşünce alanında da geçerliydi.

Haç denilince, genellikle buradaki düşey ve yatay kolların boyu eşittir. Ancak ille de öyle olması zorunlu değildir. Öncelikle Hıristiyan dinini anımsatan bir simgeden söz edeceksek, Yatayın boyu düşeyin yarısı kadar olup, yukarıdan bir çeyreğine yerleşmiştir.

Buna elbette "Hıristiyan Haçı" denilebilir; Latincede "crux emmissa" olarak adlandırılmıştır. Hıristiyanların zihninde İsa'nın üzerine gerilmiş olduğu çarmıhı çağrıştırdığı için öyle nitelenmiştir. Bu da Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edildiği 325 yılından sonradır. Bundan önce ise, Paganizm'in baskısı altında kalan ve dinlerini gizli bile tutmak zorunda kalan Hıristiyanlar, İsa'yı şöyle bir figür ile simgeleyerek anardı:

Bu figür açıkça bir balığı temsil eder. İsa'nın niçin böyle bir figür çizilerek simgelendiği ise buradaki konumuzun dışında kalır. Bunun için idaografi imle ilgisi olmayan "Balıkçı Kral" kavramına gitmek gerekir. O nedenle, biz şimdi bir adım geriye, "crux emmissa" olarak anılan ideograma dönelim.

Etimolojisine göre, Latincedeki "crux" sözcüğü "işkence etmek" anlamına gelen "cruciare" kökünden türetilmiştir. Haça bu nedenle "crux" denmiş olduğu ileri sürülür.

Etimolojik olarak doğru ama tarihte, özellikle Roma İmparatorluğu döneminde bir suç nedeniyle cezalandırılmak, işkence edilmek üzere çarmıha gerilmiş tek kişi İsa değildi ki!

Hıristiyan ortamında birçok yerde İsa'yı cruciare edilmiş (crucifixion) yani çarmıha gerilmiş olarak görürüz. Oysa şu resim, başkalarının da aynı şekilde cezalandırıldığını gösterir. Örneğin Andrea Mantegna'nın 15. yüzyıl ortasına tarihlenen şu tablosu bu olguyu yansıtır.

Dolayısıyla crux emmissa olarak anılan tarzdaki haç, salt Hıristiyanlığa özgü değildir. Üstelik bu figür, bir işkence âletini anımsatmakta olsa da olmasa da kollarını iki yana açmış insanı simgeler. Nitekim tarih boyunca daha önceki birçok kültürde de bu anlama gelen bir ideogram olarak kullanılmıştır.

Aslında bunu "crux ansata" olarak adlandırılan ya da "ankh" denilen bir diğer ideogramın basitleştirilmiş bir figürü olarak düşünmeliyiz:

Ankh nedir ve özellikle bunun kullanıldığı Antik Mısır gibi kültürlerde ne anlama gelirdi?

Bu apayrı bir konudur; uzun bir incelemeyi gerektirir. Ancak bunun "insan" için kullanılmış bir ideogram olduğunu söylemek de yanlış sayılmaz; "tanrılaşmış (ilahî) insan".

Eğer yatay çizgimizi düşeyin tepesine yerleştirecek olursak, T harfine varırız. Ancak bir ideogram olarak bu "Tau" olarak anılır. Bu simgeye de "crux commissa" denilmektedir. Hıristiyanlıkta her haç bir azize bağlandığından, buna da "Aziz Antuan Haçı" denir. Yatay düşeyin tepesine yerleşmiş olduğundan, yaşam ve güvenliğin simgesi olarak benimsenebilir.

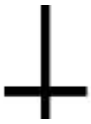
Tau denilince bunun çeşitli biçimlerde süslenmiş olanları da vardır ama bir ideogram olarak basittir ve bu kadardır.

Bunun üzerine bir de çember yerleştirirsek, basit ya da süslenmemiş bir Ankh'a varırız. Çoğu yerde bu ideogram "halkalı tau" olarak anılır.

Bu insanın öncekinden farkı, bunun hiç de "tanrılaşmış" (ilahî) olarak düşünülmemesidir.

Geriye dönelim… Crux emmissa'yı tersine çevirelim ya da yatay çizgiyi yukarıya değil de aşağıya yerleştirelim.

İşte bu figür üzerinde bir yorum yapabilmek, bunun da bir ideogram olup bir simgesel anlam taşıdığını söyleyebilmek zor… Çünkü bu figür doğada ya da yaşamda herhangi bir olguyu çağrıştırmıyor. Sadece Hıristiyanlıkta "Aziz Petrus Haçı" olarak biliniyor, o kadar. Pek özel olarak, psikolojide "alt bilinç" kavramını temsil etmek üzere kullanılıyor. Buna göre önceki de üst bilinç oluyor ki, doğrudur.

Bu çizimin bir parçası daha ayrıntılı ve karmaşık ideogramların bir öğesi olarak da görülür. Buna bir örnek olarak da şu ideogramı gösterebiliriz:

Bu ise bir yandan Astronomi ve Astrolojide Neptün'ün simgesidir, diğer yandan da insanın bencillikten uzaklaşıp öz eleştiri yapmasını simgelediği benimsenir. Hinduizm'de "Nirvana" kavramının simgesi olarak görülür.

Alşimi ya da simyada bunun pek çok sayıda benzerlerine ve farklı varyasyonlarına rastlamak olanaklı. İnsanlar, bütün bunlara kendi kültür ve anlayışlarına göre birtakım simgesel anlamlar vermiş ve yüzyıllar boyunca da kullanmış.

Fakat özellikle Hıristiyanlığın kurumsal yapısında "crux emmissa" denilen ideograma öyle bir yapışılmış ki, bunun yakası bir türlü bırakılmayarak, artık simgenin de ötesine geçerek çeşitli amblemler oluşturulmuş. Önce olağan Hıristiyan haçı biraz zenginleştirilmiş:

Şimdi bu bir piskopos (bir bölgenin başpapazı) amblemi oldu.

Buna bir ek daha yapalım:

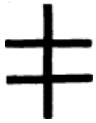

Bu ise başpiskoposlara ya da kardinallere özgü…

Bir ek daha yaparsak, bu ancak Katoliklerde papaya yakışır:

Fakat bu tarz simge ya da ideogramlar sadece Hıristiyanlıkta kullanılmaz. Örneğin şu şekildeki bir ideogram, botanikte "zehirli" anlamana gelir:

Şöyle bir çizimi ise Alşimisler "azot tuzu" için kullanır.

Alşimistlerin geometrik simgelerle kullanmış olduğu o kadar çok figür var ki, bunlarla başa çıkılamaz. Her biri anlamlı ve açıklaması verilebiliyor. Elbette bunların kapsamında biraz daha ayrıntılı geometrik çizimler de yer alıyor. İşte size birkaç örnek:

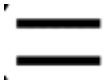

GEOMETRİYE DOĞRU

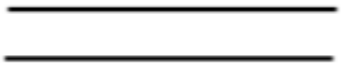
Bu çalışmaya nokta ile başladık, çizgi ile devam ettik, çizgilerle basit çizimler oluşturduk ama Alşimistlerin simgelerinde ye alan geometrik biçimlere, hele üçgen ve çembere (daireye), bu arada diğerlerine yani geometrik biçimlere gelemedik.

Geleceğiz elbette fakat önce şu matematiksel (daha doğrusu aritmetiksel) simgeler üzerinde biraz daha duralım; "artı"nın ve "eksi"nin az daha ötesine geçelim.

Üst üste iki kısa yatay çizginin aritmetikte "eşit" anlamına geldiğini biliyoruz.

Bu aritmetikte böyle ama Hıristiyanlıkta bu simgeyi belki biraz farklı olarak şöyle görmek de olanaklı:

Elbette böylesi aritmetikteki simge değil. Bunun Hıristiyanlığın iki büyük ve en önemli iki azizini, Vaftizci (Baptist) Yahya ile Müjdeci (Evangelist) Yahya'yı temsil ettiği benimsenir.

Biz "eşit" anlamında değerlendirilen simgeye dönelim.

Bunu sosyal bilimlerde de felsefede de mecazî bir anlam taşımak üzere de kullanabiliriz. Ayrıca bu ideogram, dört öğeden "hava"nın da simgesi olarak da benimsenir ama onun birçok kültürde popüler olmuş, günümüzde bile geçerli sayılan bir diğer ideogramı vardır. Az sonra ona da geleceğiz.

Bu eşitliği belirten simgeye bir verev çizgi ekleyerek de bu eşitliği bozabilir ya da "eşitsizlik" kavramını nitelemek üzere bir ideogram olarak alabiliriz.

Yataylara bir tane daha ekleyelim.

Şimdi eşitliğin ötesine geçmiş olduk. Matematikte de kullanılan bu simge "aynı" ya da "tıpkı", "tıpatıp" anlamındadır.

Dördüncüsü de eklenebilir mi?

İsterseniz ekleyin ama o biraz abartı olur.

Peki, "eşit" anlamına gelen aritmetiksel ideogramın, iki yatay kısa hat yerine düşeyi söz konusu olamaz mı?

Neden olamasın!

II

Bu ideogram, genellikle benimsendiğine göre, bir bütünlenmişliği, tamamlanmışlığı simgeliyor. Sonra bunu da önceki gibi "bütünlenmemiş", "tamamlanmamış", "noksan" anlamını verecek bir biçime getirebiliriz.

Yukarıdaki örneklerde, başka bir anlama gelmemesi için aslında "olumsuz" ya da "tersine" bir olguyu belirtmek amacıyla verev çizgi kullanıldığını gördük. Peki, verev çizgi her zaman olumsuzluğu ya da tersine bir durumu mu belirtir?

Bunu söyleyebilmek zor ama mutlaka bir karşıtlık, bir çelişki yansıtıyor.

Düşey ve yatay çizgilerin kesişerek bir ideogram oluşturması gibi, iki karşıt verev çizginin bir "**X**" harfi gibi bir ideogram oluşturması da söz konusu...

Elbette Matematikte bu "çarpı" anlamına geliyor ama bir çarpışmanın ille de olumsuz olması da gerekmiyor. Hatta belki de tersine:

a x b = c

İki ayrı değerin çatışması ile ortaya yeni bir değir çıkması. Felsefede birbirine karşıt iki kavramın çelişkisiyle bir diğerine ulaşılması:

Tez x Antitez = Sentez

Bu ideogram birçok yerde "yok", "hayır", "tersine" gibi anlamlara gelmekle birlikte, kimi kültürlerde çok daha değişik yorumlarla da değerlendirilir. Ancak Hıristiyanlar bu ideogramı da kendilerine uyarlayıp, buna "Aziz Andre Haçı" demişler.

Bunun uzun bir hikayesi var ama kısacası, böylece bu da bir tür çarmıh.

Bu arada "X" biçimindeki figürün 10 sayısının karşılığı olduğunu da unutmayalım.

GEOMETRİK İDEOGRAM

Yine "haç" sözcüğünü kullandık ya, şimdi bir süre için "+" biçimindeki haça dönelim.

Hıristiyanlık öncesi tarihli kültürlere uzandığımızda, eşit kollu haç biçimindeki çizimin hayli farklı anlamlarda değerlendirildiğini görürüz. Özellikle Asur ve Antik Mısır uygarlıklarında bu figür için "tekerlek haçı" anlamına gelen bir terim kullanılmıştır. Bunun nedeni de bu figürün tekerleğin icat edilişini temsil etmekte oluşudur.

Bunu biraz daha öteye götürürsek, konu basitçe tekerleğin icadı ile kalmaz; böylece "teknik" oluşturulmuş bulunmaktadır. Tekniğin ortaya çıkışı ile birlikte toplumun gerek sosyal gerek kültürel yapısında büyük bir değişim başgösterir. Bu nedenle de işte bu figür bir bakıma "devrim" kavramını da yansıtır.

Burada haç, kaçınılmaz olarak daire biçimindeki bir çizim ile birliktedir. Dolayısıyla bu figür "güneş"in simgesi olarak da benimsenmiştir.

Ancak bu figür önceki standart Hıristiyan haçı (crux commissa) ile birleştirilmiş olarak da kullanılır. Şöyle:

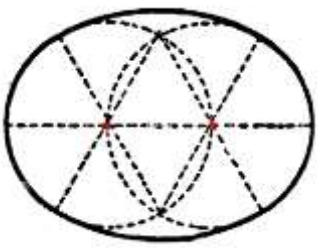

Özgün olanına gelirsek, "barış" kavramının simgesi olarak benimsenmiş bir ideograma ulaşabiliriz.

Bunlar bizim şimdi çember ya da daire olarak andığımız geometrik biçim üzerinde durmamızı gerektiriyor.

Aslında doğada çember ya da daire biçiminde bir oluşum yoktur. Bunun yerine bolca "elips" olarak anılan bir oluşum vardır. Bu ise en az iki merkezli bir dolanımdır.

Burada iki kırmızı nokta ile gösterilmiş merkezler birbirlerine aralarında âdeta hiç mesafe kalmamacasına, -tıpkı bir çizginin oluşturulmasındaki gibi- çok yaklaştırılınca, sanki tek bir merkeze varılmış gibi olur ve işte o çember ya da daire ortaya çıkar. Bunun bur diğer anlamı, yukarıdaki figürde kesik çizgilerle gösterilmiş iki dairenin üst üste getirilmesidir.

Bunun içindir ki düz çizginin belli bir uzunluğu olabilirken çemberin çevresinin uzunluğu hiçbir zaman tam ve kesin değildir çünkü bunun hesaplanmasında kullanılan sayı (π = 3.1416…) yaklaşıktır.

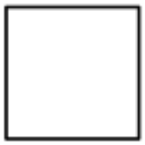
✦ ✦ ✦

Tek boyutlu olan çizgiden çift boyutlu çizime, bir bakıma geometriye geçildiğinde, en azından ikinci çizgi ve bunun birinci ile ortak bir noktada buluşması gereklidir. Nitekim önceki ideogramlarda da öyle hatta daha fazlasıydı ama onlarda biçimden çok o çizimin bir anlama hatta bir kavrama bağlanması söz konusuydu. Bundan sonrasında da öyle olacak fakat başlangıçtaki durum pek basit.

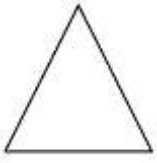
Bu iki çizginin arasındaki açıklığın ölçüsü "açı" sözcüğü ile belirtiliyor.

Dört çizgiyle oluşturulan bir geometrik biçime genel olarak "dörtgen" deniyor ama bunun birçok türü var. Konu ideogram olunca, öncelikle eşit boyda ve ikişer ikişer birbirlerine dikey olan dört çizgiden oluşan geometrik biçim yani "kare" akla geliyor.

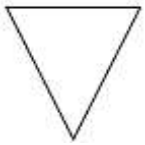

Bir ideogram olarak bu çizim, birbirinden pek farklı anlamlara gelmek üzere değerlendirilebilir. Bunların arasında belki öncelikli olarak "düzen", "bütünleşmişlik", "yetkinlik" gibi kavramlar sayılabilir. Bu işin en ilginç yanı ise şudur: Doğada buna benzer figürler ve oluşumlar görülebilir ama tam bir kare yoktur. Bu geometrik biçim insan tasarımının bir ürünüdür.

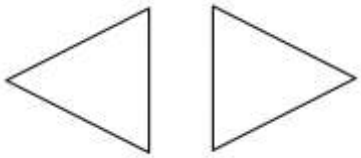
Fakat bunun öncesine gidersek, üçgen ile karşılaşırız. Bu ise en statik geometrik çizimdir ama birçok çeşidi vardır. Öylesine ki, geometrinin bir dalı olan "trigonometri" adlı bilimi ortaya çıkarmıştır. Bir ideogram olarak ise, en sık "eşkenar üçgen" ya da "delta" kullanılır.

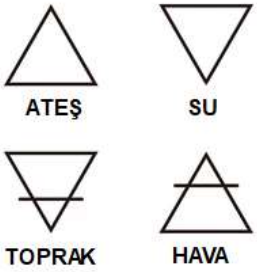
Burada deltayı bir ucu yukarıya bakar şekilde gördük. Fakat bunun tersi de geçerlidir.

Hatta yana bakar olanları da…

Bütün bunların kombinasyonu ile hatta işin içine başka çizgiler, farklı geometrik şekiller katılması suretiyle çeşitli ideogramlar oluşturulmuştur. Bunlardan, tarihte pek önemsenmiş olup "dört öğe" kapsamındaki kavramları yansıtmak üzere kullanılmış olanlarına bakalım.

İki eşkenar üçgenden oluşan bileşik simge, birçok alanda çok popülerdir. Bunlardan her biri, üçgenlerin yerleşimine göre farklı bir ideogram olur.

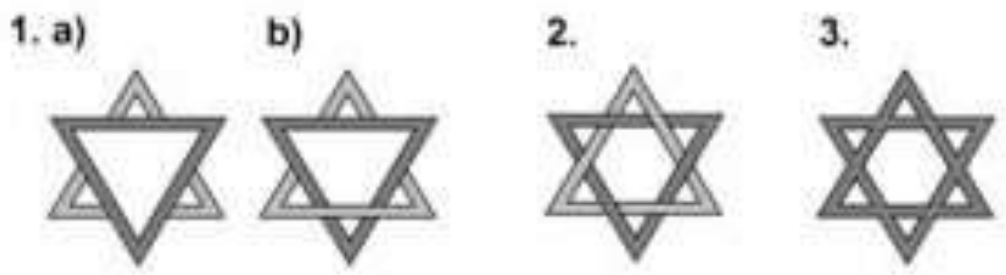
1. Üçgenler üst üstedir. Bunun iki seçeneği vardır:

a) Üçgenlerden biri bütünüyle diğerinin üstündedir;

b) Üçgenlerden biri diğerinin üstündedir, ama bir kolu alttadır.

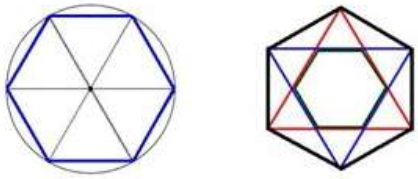
2. İki üçgen tümüyle birbirinin içine geçmiş durumdadır.

3. Üçgenlerin iç içe mi, yoksa üst üste mi oldukları belirsizdir. Buna "altı kollu yıldız" ya da "altı uçlu yıldız" denilmesi çok daha doğru olur.

Bu oluşumlar, başlı başına ve apayrı bir inceleme konusudur.

Ancak bu bizi, üçgenlerden oluştuğu için, bir de "eşkenar altıgen" çizimine götürür.

Eşkenar altıgen doğada hayli sık görülür: Arı kovanı ve karbon kristalleri gibi…

Sayısal bakımdan bir adım geriye gelirsek, karşımıza "eşkenar beşgen" çıkar.

Bu çok ilginç bir geometrik çizimdir. Yöntemini bilmiyorsanız, bunu standart çizim aletleri ile oluşturmayı başaramazsınız. Matematikte $\varphi = 1{,}618$ ilişkisini kullanmanız gerekir. Buna ise **"altın oran"** denir ki, doğada hemen her yerde görülen bur oluşumdur ve başlı başına bir inceleme konusu olmalıdır.

SÖZÜN SONU

Çeşitli kültürlerde, dinlerde ve inançlarda, hele ezoterik nitelikli kurum ve sistemlerde ideografi kullanılarak oluşturulan ve oluşturulabilecek ideogramlar bitmez tükenmez. Ancak bu çalışmaya da bir son vermek gerekir. Onu da alşimistlerin (simyacıların) çok kullandığı ve "bileşik simge" niteliğindeki bir ideogram ile bitirelim.

Bu ideogramın "Filozof Taşı'nın simgesi" olduğu da söylenir. Latincede "Lapis philosophorum" denilen bu taş ise bir varsayımdır ve alşimi (simya) çalışmalarında madenleri dönüştürmek için

kullanıldığı belirtilir. Öyle olduğu kabul edilirse, bu figür, bilgi ve kavramların bütünleşmesi olgusunu simgeliyor demektir.

BİTTİ

Okur şunu soracak: «Bu çalışmanın kaynakçası yok mu?»

Yanıt: "Yok. Bu çalışma, sadece, bu konuda yapılabilecek ayrıntılı bir akademik çalışmada, değer bulunulursa yararlanılabilecek, düşünü ve tasarımların derlendiği bir taslak."